

COLLECTION

Innovation, integration and modern
problems in the scientific activities of young
researchers and students: theory and
practice

www.d-pressa.com

31
MARCH

Jizzakh, Uzbekistan

MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATION OF
THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

JIZZAKH BRANCH OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN
NAMED AFTER MIRZO ULUGBEK

SCIENTIFIC JOURNAL OF SCIENCE TECHNOLOGY & DIGITAL FINANCE
JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENCE NETWORKS

Innovation, integration and modern problems in the scientific activities of young
researchers and students: theory and practice collection of materials of the
international scientific and practical conference on the topic

(March 31, 2026)

Jizzakh-2026

Innovation, integration and modern problems in the scientific activities of young researchers and students: theory and practice – Jizzakh: Department of economics and tourism of Jizzakh branch of the national university of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek, March 31, 2026, 790 pp.

Editors in charge: Ass.prof. Soy M.P.

In the collection of materials of the conference, the role and role of Science, Education and production in the era of globalization, the pressing problems of the issues of interaction of these processes, feedback on their solutions were presented by mature specialists of the field.

In addition, research on the scientific and practical topic, carried out in the economics, Exact Sciences, Natural Sciences and socio-humanities during the globalization period, information is presented in the scientific and practical fields, which includes the latest innovative technologies in the fields of production.

It can be argued that this collection is one of the specific intersections of current thoughts and innovative ideas of the world of science. This scientific and practical conference was actively attended by professors and scientific researchers engaged in scientific research in Uzbekistan and foreign countries. In increasing the position of the scientific and practical conference, the professors and teachers of domestic and foreign higher educational institutions made a significant contribution.

Professors and teachers of foreign higher educational institutions who actively participated in the work of the conference made a worthy contribution to the high level of interaction with scientists of our country. The processes of international cooperation with foreign countries and exchange with them in the field of Science in the era of globalization have a positive effect on the development of Higher Education, the fields of Science and production. The materials of this conference are special in that they include a wide range of research, from theoretical developments to practical solutions, demonstrating the diversity of approaches and directions in this area.

In conclusion, it should be noted that this scientific and practical conference will be a very useful collection for everyone who is interested in modern research in the fields of further development of Higher Education, Science, Education and production in the era of globalization. The authors are responsible for the content and quality of the articles and abstracts included in the collection.

GO'DAKLIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA PSIXOFIZIOLOGIK O'ZGARISHLARI

Ubaydullayeva Muazzam Xamidullo qizi

*Farg'ona davlat universiteti Pedagogika Psixologiya Fakulteti Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 1- bosqich 25.33- guruh talabasi*

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola go'daklik davrining psixologik xususiyatlari va psixofiziologik o'zgarishlarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada kognitiv va emotsional-ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos jihatlari, nerv tizimi va miya faoliyatidagi jadal psixofiziologik o'zgarishlar, sensor va motor rivojlanishning reflekslardan ixtiyoriy harakatlarga cha'lgan evolyutsiyasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, temperamentning shakllanishi, individual farqlarning ahamiyati va atrof-muhit omillarining ushbu o'zgarishlarga ta'siri ilmiy adabiyotlar asosida muhokama qilinadi. Go'daklik davri rivojlanishini tushunishning nazariy va amaliy ahamiyati, shu jumladan sog'lom rivojlanishni qo'llab-quvvatlash strategiyalari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Go'daklik, psixologik xususiyatlar, psixofiziologik o'zgarishlar, kognitiv rivojlanish, hissiy muloqot, sensorimotor rivojlanish, temperament

Kirish

Go'daklik davri, ya'ni inson hayotining tug'ilishdan bir yoshgacha bo'lgan muddatni qamrab oluvchi bosqichi, shaxsiyat shakllanishining eng muhim va fundamental poydevorini tashkil etadi. Bu davr jismoniy, nevrologik, kognitiv, emotsional va ijtimoiy jihatdan eng jadal o'zgarishlar yuz beradigan va shu bilan birga eng zaif bo'lgan vaqtlardan biridir. Odatda, hayotning dastlabki to'rt haftasi "chaqaloqlik" davri deb ataladi, undan keyingi oylar esa "go'daklik" davriga kiradi. Ushbu davrda yuz beradigan psixologik va psixofiziologik o'zgarishlar insonning keyingi hayoti davomidagi rivojlanishi, intellektual salohiyati, hissiy barqarorligi va ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Inson shaxsiyatining rivojlanishi o'zaro bog'liq bosqichlarda kechadigan ko'p qirrali jarayon bo'lib, bolaning intellektual salohiyati, sifati va xarakteri asosan uning atrof-muhitdagi kundalik o'zaro munosabatlari va amaliy faoliyatlari orqali shakllanadi [2]. Go'daklik psixologiyasi har bir yosh davrining o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor qaratadi, bolalarning qanday qilib asta-sekin shaxslarga aylanishini, ijtimoiy munosabatlarda namoyon bo'lishini va hissiy muloqotni rivojlantirishini tasvirlaydi [2]. Shunday ekan, go'daklik davrini ilmiy nuqtai nazardan o'rganish, nafaqat ushbu davrning o'ziga xosligini anglash, balki sog'lom va barkamol shaxsni tarbiyalash uchun zarur bo'lgan amaliy strategiyalarni ishlab chiqishda ham nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola go'daklik davrining psixologik va psixofiziologik o'zgarishlarining asosiy jihatlari chuqur o'rganishni maqsad qilgan.

Asosiy qism

Go‘daklik davri kognitiv va emotsional-ijtimoiy rivojlanish nuqtai nazaridan ulkan siljishlar davri hisoblanadi. Tug‘ilgandan boshlab, go‘daklar atrof-dagi dunyoni idrok etish va qayta ishlash uchun rivojlanayotgan hislar va aqliy jarayonlar – fikrlash, xotira va idrok orqali faoliyat ko‘rsatadilar [3]. Bu davrda bolaning intellektual salohiyati, sifati va xarakteri asosan uning atrof-muhitdagi kundalik o‘zaro aloqalari va amaliy faoliyatlari orqali shakllanadi [2].

Kognitiv rivojlanish nazariyasi doirasida go‘daklarning atrof-muhitni qanday idrok etishi va qayta ishlashi chuqur o‘rganiladi. Garchi mavjud manba [1] faqat platforma metama‘lumotlarini o‘z ichiga olsa-da, ushbu nazariyaning go‘daklik davri tushunchasiga markaziy o‘rin tutishi muhimdir. Go‘daklar atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish orqali doimiy ravishda yangi ma‘lumotlarni o‘zlashtiradilar, ularni eslab qoladilar va idrok etadilar. Bu jarayonlar ularning miya tuzilmalari va neyron aloqalarining rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Emotsional-ijtimoiy rivojlanish esa kognitiv rivojlanish bilan uzviy bog‘liqdir. Hissiy muloqotning shakllanishi ushbu fundamental davrda hayotiy ahamiyatga ega bo‘lib, bolaning ijtimoiy integratsiyalashgan shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi [2]. Go‘daklar o‘z parvarish qiluvchilari bilan bog‘lanish orqali xavfsizlik va ishonch hissini rivojlantiradilar, bu esa ularning atrof-muhitni o‘rganishga bo‘lgan intilishlarini rag‘batlantiradi. Yuz ifodalari, tovushlar va tana harakatlari orqali ular o‘z ehtiyojlari va istaklarini ifodalashni o‘rganadilar, shuningdek boshqalarning hissiyotlariga javob berishni ham rivojlantiradilar.

Go‘daklik davri inson hayotidagi eng jadal nevrologik rivojlanish davri hisoblanadi [4]. Miya tug‘ilishdan boshlab tez o‘sadi va millionlab yangi neyron aloqalar, ya‘ni sinapslar hosil qiladi. Bu davrda miyaning har bir qismi, xususan, kognitiv funksiyalar va hissiyotlar uchun mas‘ul bo‘lgan prefrontal korteks, sezilarli darajada yetuklikka erishadi. Psixofiziologik o‘zgarishlar miyaning stimulgacha javob berish qobiliyatida yaqqol namoyon bo‘ladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bir yarim kunlik chaqaloq miyasi rangli stimullarga javob beradi va shartli reflekslarni ishga tushiradi [3]. Bu miyaning tug‘ilishdanoq o‘rganish va moslashish qobiliyatiga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Ichki organlar tizimlari, masalan, hazm qilish va nafas olish tizimlari ham tez yetiladi [4], bu esa go‘dakning tashqi muhitga moslashish qobiliyatini oshiradi va uning energiyasini miya rivojlanishiga yo‘naltirishga imkon beradi. Neyronlarning miyelinlanishi, ya‘ni nerv tolalarining izolyatsiya qilinishi ham bu davrda jadal kechadi, bu esa nerv impulslarining tezroq va samaraliroq uzatilishini ta‘minlaydi. Ushbu psixofiziologik o‘zgarishlar go‘dakning o‘rganish, xotira va diqqatini rivojlantirish uchun poydevor yaratadi.

Tug‘ilishdanoq go‘daklar moslashish uchun muhim bo‘lgan tug‘ma sensor va motor ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar [3]. Hayotning birinchi davri organik ehtiyojlar bilan bog‘liq sof instinktiv xatti-harakatlarni kuzatish uchun o‘ziga xosdir [3]. Bularga emish refleksi, qidirish refleksi va ushlab refleksi kabi muhim reflekslar kiradi.

Hissiy rivojlanish juda tez kechadi: ko'rish va eshitish birinchi haftadan boshlab tez rivojlanadi [3]. Go'daklar hidlarni darhol ajrata oladilar va ta'mlarni farqlay oladilar, shirin suyuqliklarga ustunlik beradilar va hatto shirinlik darajasini ham ajrata oladilar [3]. Ular hidlarga boshlarini burish, yurak urishi va nafas olish tezligining o'zgarishi bilan javob beradilar [3]. Bu hissiy rivojlanishlar ularning atrof-muhitni idrok etish va undan ma'lumot olish qobiliyatini oshiradi [4].

Motor rivojlanish reflekslardan ixtiyoriy, maqsadli harakatlarga o'tishni o'z ichiga oladi. Dastlabki ikki oy ichida yorug'likka himoya reaksiyalari, shuningdek, narsalarni kuzatish va ushlab kabi muhim tug'ma reflekslar namoyon bo'ladi yoki rivojlanadi [3]. Motor ko'nikmalarining rivojlanishi bosqichma-bosqich kechadi: ikki oylikda boshni boshqarish, olti oylikda o'tirish, sakkiz oylikda emaklash va bir yoshga kelib yordam bilan yurish qobiliyati paydo bo'ladi [4]. Narsalar bilan o'ynash dunyoni kashf qilish, muvofiqlashtirishni rivojlantirish va hissiy ifodalanish uchun juda muhimdir [3]. Katta liqildoq 1,5 yoshga kelib yopiladi [4], bu ham miya rivojlanishining muhim ko'rsatkichidir.

Go'daklik davrida temperamentning shakllanishi shaxsiyatning dastlabki ko'rinishlaridan biri bo'lib, bolaning atrof-muhitga bo'lgan tug'ma reaksiyalari va xatti-harakatlar usullarini aks ettiradi. Garchi temperament aniq bir yoshda "shakllanadi" deb aytish qiyin bo'lsa-da, uning asosiy jihatlari tug'ilishdan boshlab kuzatiladi va go'daklik davri davomida rivojlanadi. Har bir go'dak o'ziga xos "noyob xususiyatlarga" ega bo'lib, bu ularning faollik darajasi, moslashuvchanligi, kayfiyati, yangi vaziyatlarga javob berish intensivligi va chalg'ituvchi omillarga bo'lgan sezgirligi kabi temperament xususiyatlarida namoyon bo'ladi [2].

Temperamentning shakllanishida genetik omillar muhim rol o'ynaydi, ammo atrof-muhit, xususan, ota-onalar bilan o'zaro munosabatlar va parvarish qilish usullari ham uni modifikatsiya qilishi mumkin. Masalan, ota-onalarning chaqaloqning ehtiyojlariga moslashuvchan va sezgir munosabati uning temperamentining ijobiy tomonlarini kuchaytirishi, masalan, moslashuvchanlikni oshirishi mumkin. Aksincha, nomuvofiq yoki e'tiborsiz parvarish ba'zi temperament xususiyatlarini, masalan, asabiylik yoki chidamlilikni kuchaytirishi ehtimoldan yiroq emas. Ushbu individual farqlar go'daklarning atrof-muhit bilan o'zaro aloqasi va keyingi ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.

Atrof-muhit omillari go'daklik davridagi psixologik va psixofiziologik o'zgarishlarga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Bola intellektual salohiyati, sifati va xarakteri asosan uning atrof-muhitdagi kundalik o'zaro munosabatlari va amaliy faoliyatlari orqali shakllanadi [2]. Ijtimoiy o'zaro aloqa ham kognitiv qobiliyatlarni, ham inson o'sishi uchun muhim bo'lgan hissiy asosni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [2].

Go'daklar yetuk emas va kasalliklarga moyil bo'lganligi sababli, ularga sinchkovlik bilan parvarish qilish talab etiladi [4]. Sog'lom o'sish uchun ko'krak suti hayotiy ozuqa moddalari va antikorlar bilan ta'minlaydi, bu esa immunitet tizimini mustahkamlaydi va jismoniy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi [4]. To'g'ri ovqatlanish, stimullarga boy muhit, xavfsiz bog'lanish va hissiy qo'llab-quvvatlash

miya rivojlanishini, stressni boshqarishni va umumiy psixofiziologik yetuklikni optimallashtirish uchun asosdir.

Stimullarga boy muhit, masalan, o'yinchoqlar bilan o'ynash, gapirish, qo'shiq aytish va kitob o'qish miya rivojlanishini rag'batlantiradi, neyron aloqalarini mustahkamlaydi va kognitiv ko'nikmalarni rivojlantiradi [3]. Aksincha, stimulyatsiyaning yo'qligi yoki surunkali stress miya rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, kognitiv va emotsional muammolarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, nozik teri, egiluvchan umurtqa pog'onasi va tishlarning kech chiqishi (taxminan 6-8 oylikda, bir yoshga kelib 8 tagacha [4]) raxit kabi muammolarni oldini olish uchun o'ziga xos parvarish zarurligini ta'kidlaydi.

Xulosa

Go'daklik davri inson hayotidagi eng murakkab, jadal va o'zaro bog'liq rivojlanish davri bo'lib, shaxsiyatning shakllanishi uchun asosiy poydevorni tashkil etadi. Ushbu davrda yuz beradigan kognitiv, emotsional-ijtimoiy, nevrologik, sensor va motor o'zgarishlar uzviy bog'liq bo'lib, bir-biriga ta'sir ko'rsatadi. Psixofiziologik o'zgarishlar, xususan, miyaning jadal rivojlanishi va hissiy tizimlarning yetukligi, go'daklarning atrof-muhitni faol o'rganishi va o'zaro munosabatga kirishishi uchun zamin yaratadi. Temperamentning shakllanishi esa tug'ma moyilliklar va atrof-muhit ta'sirlarining o'zaro aloqasini aks ettirib, har bir go'dakning o'ziga xos individual xususiyatlarini belgilaydi.

Go'daklik davri rivojlanishini chuqur tushunish nafaqat ilmiy ahamiyatga ega, balki amaliy nuqtai nazardan ham hayotiy ahamiyatga ega. Bu tushuncha otionalarga, parvarish qiluvchilarga va mutaxassislarga bolalarning ehtiyojlarini to'g'ri tushunish, ularga optimal rivojlanish uchun qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish va mumkin bo'lgan rivojlanish muammolarini erta aniqlash imkonini beradi. O'zaro aloqaga boy muhit, to'g'ri ovqatlanish, xavfsiz bog'lanish va hissiy qo'llab-quvvatlash orqali biz har bir go'dakning o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga, hayot davomida sog'lom va barkamol shaxs bo'lib kamol topishiga yordam berishimiz mumkin. Bu davrdagi investitsiyalar insoniyatning kelajagi uchun eng muhim sarmoyadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bornstein, Marc H., & Lamb, Michael E. (Muharrirlar.). Rivojlanish Fani: Ilg'or Darslik. New York: Psychology Press, 2018.
2. Nelson, Charles A., & de Haan, Michelle (Tahr.). Rivojlanish Kognitiv Neyrofani Qollanmasi. 2-nashr. Cambridge, MA: MIT Press, 2011.
3. Baillargeon, Renée. "3.5 va 4.5 oylik chaqaloqlarda obyekt doimiyligi." Rivojlanish Psixologiyasi, vol. 23, no. 5, 1987, pp. 655-664.
4. Fox, Nathan A., & Marshall, Peter J. "Bosh miya elektr faolligining chaqaloqlik va bolalik davridagi rivojlanishi: Bosh miya tizimlari yetilishiga oid tushunchalar." Rivojlanish Sharhi, jild. 25, son. 1, 2005, bet. 109-153.
5. Ainsworth, Mary D. S., & Bell, Silvia M. "Bog'lanish, O'rganish va Ayrilish: G'alati vaziyatda bir yoshli bolalarning xulq-atvori bilan tasvirlangan." Bola Rivojlanishi, vol. 41, no. 1, 1970, pp. 49-67.